

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію Попадинця Максима Ігоровича
**«Реалізація права в контексті правового розвитку сучасної України:
аксіологічний вимір»,**
подану на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук із
спеціальності 12.00.12 – філософія права

Актуальність теми. Інтеграція України як європейської держави у світовий правовий простір можлива за умов визнання, відстоювання та захисту національних інтересів, рецепції універсальних цінностей на засадах збереження і розвитку національної своєрідності, що спонукає до пошуків адекватних форм пізнання плюралізму правової реальності світу, переорієнтації стратегій теорії права, методології правознавства, зміни наукових парадигм їх осмислення. Важливим аспектом у даному напрямку є забезпечення реалізації права в сучасній Україні з позицій юридичної (юснатуралістичної) парадигми правореалізації, насамперед, із урахуванням її антропологічного й аксіологічного підходів.

Саме тому актуальність дисертаційного дослідження Попадинця Максима Ігоровича зумовлена як реаліями правового розвитку сучасної України, процесами її євроінтеграції, так і проблемами теоретичного переосмислення представниками вітчизняної юриспруденції реалізації права з позицій аксіологічного підходу, зокрема: переосмислення легістсько-позитивістського трактування реалізації права як глибоко гуманістичного процесу з позицій природно-правового підходу, дослідження суб'єктивно-особистісного виміру реалізації права; вивчення шляхів удосконалення механізмів реалізації права, засад реалізації права в сучасній Україні; висвітлення гуманістично-ціннісного критерію як ціннісно-сміслової основи реалізації права в контексті антропологічного й аксіологічного підходів, що й зумовило вибір теми цього дослідження.

Проблеми реалізації права не одне десятиліття були предметом пильної уваги дослідників. Актуальними вони є і сьогодні, адже, в різних аспектах продовжують висвітлюватися у юридичній науковій літературі, зокрема: у загальнотеоретичних, філософських, історичних, галузевих та прикладних дослідженнях; у розробці питань наукового забезпечення реалізації права у правовій системі України. У той же час пошук вирішення даних проблем здійснюється, у значній мірі, в межах позитивістського трактування права. Тоді як зміни, яких потребує правова система України, вимагають антрополого-аксіологічні підстав реалізації права.

У цьому контексті філософсько-правове комплексне дисертаційне дослідження аксіологічного виміру реалізації права в контексті правового розвитку сучасної України сприятиме реформуванню вітчизняної правової системи у світлі найкращих традицій юридичного (юснатуралістичного) типу право розуміння.

Проблематика обрана для осмислення у дослідженні деталізована через визначення об'єкту, предмету, мети й завдань дослідження, а також реалізована відповідним чином у тексті дисертації. Так, метою дослідження є концептуалізація філософсько-правового осмислення аксіологічного виміру реалізації права з позицій легістського (законницького) та юридичного (природно-правового) типів праворозуміння, особливостей творення в сучасній Україні ефективного механізму реалізації права.

Мета достатньо адекватно конкретизована у завданнях дисертації, які стосуються: визначення ступеню наукового опрацювання проблеми реалізації права; формування методологічного підґрунтя для висвітлення дисертаційної проблеми; висвітлення антрополого-аксіологічних підстав реалізації права; з'ясування трактування реалізації права з позицій природно-правового та законницького підходів; аргументування значущості суб'єктивного інтелектуально-духовного чинника та його ціннісних орієнтацій у реалізації права; окреслення ролі верховенства права як засадничого принципу правореалізації крізь призму ціннісного виміру; обґрунтування необхідності утвердження гуманістичних засад українського законодавства як передумови

успішної реалізації прав людини; доведення правової світоглядно-мисленнєвої зрілості громадянського суспільства як чинника ефективної реалізації правових цінностей; розмежування механізму правового регулювання та механізму псевдоправового регулювання, з'ясування шляхів його вдосконалення в контексті реалізації прав людини в сучасній Україні з позицій аксіологічного підходу.

Зазначені мета і завдання розв'язані в дисертації у відповідності з встановленими вимогами до кваліфікаційних робіт такого рівня.

До ключових проблем теоретичного дослідження аксіологічного виміру реалізації права в сучасному правовому розвитку України, які розв'язані в дисертації, і, які містять суттєву наукову вагу, (якщо їх розглядати за структурою дисертації) слід віднести такі.

Аналіз стану наукового осмислення проблематики аксіологічного виміру реалізації права в контексті правового розвитку сучасної України, за результатами якого встановлено, що українськими науковцями напрацьовано низку досліджень, в яких розробляються такі аспекти досліджуваної теми: поняття права, прав людини, реалізації права, співвідносного з ним поняття забезпечення права, поняття реалізації права з позицій основних правових доктрин, форми реалізації права, особливості правозастосовної діяльності як форми реалізації права, правове регулювання, його співвідношення з реалізацією права, механізм правового регулювання, його структура та функції, співвідношення механізму правового регулювання та реалізації права. Проте, з'ясовано, що проблема реалізації права в сучасній Україні містить низку недосліджених або малодосліджених аспектів (здійснено аналіз проблем реалізації права з позиції позитивістського підходу; неінтенсифіковано дослідження проблеми реалізації права в контексті юридичного (юснатуралістичного) типу праворозуміння; досліджено лише окремі складові механізму реалізації права; малорозроблено проблему ціннісно-смиислового виміру реалізації права тощо), а отже, є достатньо актуальною для вивчення і вимагає інтенсифікації зусиль всіх правознавців і філософів права в т.ч. (с. 23-51).

Багато в чому, новизні наукових результатів дисертації, їх обґрунтуванню сприяла адекватна її предмету, меті і завданням методологія дослідження, яка охоплювала різні методологічні принципи, підходи і власно наукові методи, а також відповідні предметні знання, властиві філософії права, теорії держави і права, іншим юридичним та соціально-гуманітарним науковим дисциплінам. Слід підкреслити те, що предмет дисертаційного дослідження диктує відповідну методологію дослідження, і, насамперед, вимагає застосування антропологічного та аксіологічного підходів, низки філософських підходів, зокрема персоналістично-екзистенціального, феноменологічного, герменевтичного, які мають бути доповнені загальнонауковими та спеціально-правовими методами та підходами. Базовими підходами у дисертаційному дослідженні є *природно-правовий та аксіологічний*. Наведені групи методів покликані забезпечити всебічність та глибинність розгляду дисертаційної проблеми (с. 51-67).

Твердження, що антропологічними засадами реалізації права є людиномірність права, яке у бутті людини є правовою цінністю, що проявляється у таких категоріях як свобода людини, людська гідність, справедливість, рівність, гуманізм (с. 71-91).

Трактування реалізації права з позицій основних типів праворозуміння крізь призму ціннісного підходу. Аргументовано, що з позицій законницького (легістського) підходу реалізацію права трактують як утілення в життя норм права (норм закону), що виражають волю влади, постає необхідність відрізнити реалізацію права від реалізації закону як механістичного процесу, не вичерпувати *правореалізацію законореалізацією*. Це заперечує гуманістично-ціннісний вимір здійснення права, нівелює його значущість як універсальної загальнолюдської цінності. З позицій юридичної (юснатуралістичної) парадигми правореалізація не вичерпується законореалізацією, а є втіленням принципів права, його цінностей і смислів: справедливості, добра, свободи, рівності, поваги до людської гідності тощо в різних формах: реалізація договору, прецеденту, звичаєвого права тощо. Реалізація права - це перманентний процес об'єктивації правових цінностей як ствердження

людського «буття – у праві». Засобом і формою реалізації права є увідповіднена принципам і смислам права правова поведінка людини, взаємодія з іншими суб'єктами права (с. 91-111).

Осмислення верховенства права як правової основи реалізації права. В узагальненому вигляді принцип верховенства права постає як мегапринцип – це сукупність ідей, принципів, інституцій та процедур, що сукупно забезпечують достатній рівень поваги до людської гідності як з боку представників державної влади, так і пересічного громадянина, забезпечують примат прав людини над державою та її позитивним правом. Даний принцип є визначальним як у законотворчій, так і у правозастосовчій практиці, має бути пріоритетним у національному праві та в усіх сферах правовідносин, реалізується завдяки відповідним механізмам на універсальному, регіональному та національному рівнях. Першою і необхідною умовою реалізації права відповідно до принципу верховенства права є *умова пріоритету прав людини*, яка передбачає визнання прав людини вищою соціальною цінністю. Повноцінна реалізація прав суб'єктів права – це і є реальна дія принципу верховенства права (с. 115-137).

Твердження, що для того, щоб право ефективно виконувало покладену на нього соціальну місію, виправдовувало, закладені в ньому, суспільні очікування, воно, перш за все, повинно відповідати виробленим і адресованим до нього теорією і практикою таким вимогам: науковою обґрунтованістю і незалежною якістю законів, їх системною узгодженістю з нормами і принципами міжнародного права, відповідало правовим принципам справедливості і гуманізму, захисту прав і свобод людини, її честі і гідності, реального забезпечення місця людини як вищої соціальної цінності (с. 155).

Акцентовання на значимості правової світоглядно-мисленнєвої зрілості громадянського суспільства у втіленні в життя ідеалів права. Зауважено, що гуманістично-ціннісні світоглядні орієнтири людини формують позитивно усталене ставлення до права як форми буття загальнолюдських цінностей, чим обмежується свавілля влади, встановлюється розумний баланс у відносинах між людиною та державою. Сутність природно-правового мислення громадянського суспільства полягає у філософсько-моральній критиці закону й держави, у

процесі чого відбувається оцінювання правових і державних відносин на відповідність їх суті та змісту права. Саме громадянське суспільство має стати гарантом реалізації прав і свобод кожного (с. 138-155).

Твердження, що співвідношення механізму правового регулювання і механізму реалізації права співвідносяться як ціле й частина; різняться за суб'єктами права та функціональним призначенням: у механізмі правового регулювання суб'єктами права є представники державної влади й місцевого самоврядування, у механізмі реалізації права – люди, особи, громадяни, які є суб'єктами втілення права. Механізм правового регулювання має *забезпечити умови* для реалізації права, а механізм реалізації права як сукупність правових способів і засобів має на меті *безпосередньо трансформувати зміст й принципи* права в реальне буття. Проаналізовано стан дотримання прав людини в сучасній Україні та реалізації права кожного на справедливий суд. Акцентовано, що тотальне порушення прав людини в сучасній Україні засвідчує істотну недосконалість дії механізму реалізації права. Виокремлено перешкоди практичній реалізації права кожного на справедливий суд: відсутність у сучасній Україні незалежного суду, процесуальні перешкоди реалізації цього права, адвокатську монополію в судах, неналежне використання практики ЄСПЛ у правосудді. Особливо цінними у дисертаційній роботі є пропозиції її автора щодо успішної реалізації права в сучасній Україні (с. 176-196).

Дискусійні питання та зауваження. Зважаючи як на складність теми дисертації, багатоаспектність проблематики дисертації та варіативність шляхів її вирішення, так і на належний рівень здійсненого дисертантом дослідження, слід зазначити, що у тексті дисертації та автореферату, як й у будь-якій змістовно насиченій та методологічно навантаженій науковій праці, викладено окремі положення, що потребують уточнень і роз'яснень проблемного і термінологічного характеру, або додаткового обґрунтування чи недостатньо чітко сформульовані, і можуть слугувати підґрунтям для дискусії під час захисту дисертації:

1. Автором не достатньо приділено уваги дослідженню в контексті аксіологічного виміру змісту таких трьох форм безпосередньої реалізації права як дотримання, виконання і використання норм права. Більш ґрунтовне дослідження в даному напрямку сприяло б переосмисленню їх розуміння у сучасній вітчизняній юриспруденції.

2. Автору доцільно було б більше уваги звернути на філософсько-правовий аналіз практики Європейського суду з прав людини. Адже посилання на конкретні рішення Європейського суду з прав людини, що стосуються України, дещо б підсилило зміст підрозділу 3.4 «Вдосконалення механізму правового регулювання в правореалізаційних трансформаціях як пріоритетна складова правового реформування» розділу 3 «Ціннісно-смісловий вимір втілення права в сучасній Україні», сприяло б більш ґрунтовнішому з'ясуванню факторів (обставин, чинників), що є перешкодою у реалізації права в контексті правового розвитку сучасної України.

3. Схвальним є виокремлення автором перешкод практичної реалізації права кожного на справедливий суд. У той же час спірною є думка автора, що адвокатська монополія є однією із таких перешкод. Навпаки, її наявність – це одна із гарантій права кожного на отримання якісної професійної правничої допомоги.

4. Автор використав дещо зовелику джерельну базу (492 найменувань). У дисертаційній роботі автор розкриває питання, пов'язані із проблемами реалізації права в контексті правового розвитку сучасної України, не завжди обґрунтовуючи нормативно-правовими актами. Так, автором не використано посилання на профільний закон у сфері адвокатської діяльності – Закон України «Про адвокатуру та адвокатську діяльність».

5. При дослідженні стану наукової розробки проблематики дисертації (підрозділ 1.1) результати аналізу автором систематизовані тільки за критерієм предметності наукових досліджень, але доцільним було б й їх узагальнення за часовими та просторовими межами виникнення, існування та розповсюдження таких досліджень.

6. У підрозділі 2.2 «Трактування реалізації права з позицій основних типів праворозуміння крізь призму ціннісного підходу» розділу 2 «Реалізація права як філософсько-правовий концепт» автор досліджує проблему реалізації права лише у контексті двох типів праворозуміння - законницького (легістського) підходу і юридичного (юснатуралістичного), тоді як однією з особливостей сучасного стану юридичної науки та її методології є плюралістична концептуалізація засад теоретичних правових досліджень. Цікавими були б думки автора на проблему реалізації права в контексті плюралістичної концептуалізації права.

Теоретичне та практичне значення одержаних результатів.

Дослідження аксіологічного виміру реалізації права в контексті правового розвитку сучасної України як кваліфікаційна наукова праця містить вирішення важливих і актуальних для сьогодення наукових завдань.

Одержані автором дисертації результати можуть бути використані:

- у *правореалізаційній діяльності* – для підвищення рівня професійної кваліфікації суб'єктів правозастосування, якості роботи суб'єктів правового регулювання;

- у *нормотворчій діяльності* – під час розроблення концептуальних засад нормативно-правових актів як загальнодержавного рівня, так і підзаконних правових актів, удосконалення законодавчої діяльності, гармонізації українського законодавства й законодавства ЄС тощо;

- у *науково-дослідній діяльності й освітньому процесі* – для творчого розвитку і поглиблення зазначеної проблематики; визначення шляхів вирішення низки теоретичних і практичних аспектів реалізації прав людини, механізму правореалізації; реалізації принципу верховенства права в правозастосовній діяльності тощо; під час підготовки підручників, навчальних посібників, формування та викладання курсів «Теорія держави і права», «Філософія права», а також відповідних спецкурсів: «Реалізація права як філософсько-правова проблема: проблеми та перспективи в контексті євроінтеграції», «Роль громадянського суспільства в забезпеченні реалізації

прав людини в сучасній Україні», «Верховенство права як фундаментальна засада реалізації прав людини».

Наукове і практичне значення одержаних наукових здобутків дисертаційного дослідження Попадинця М. І. підтверджено чотирма актами впровадження результатів: в науково-дослідну діяльність та освітній процес Національного університету «Львівська політехніка» і Національної академії внутрішніх справ (довідка від 12 серпня 2020 р. № 67-01-1214 і акт впровадження Національної академії внутрішніх справ від 9 березня 2020 р.); у правореалізаційній діяльності (довідка Громадської ради при Львівській обласній державній адміністрації від 17 липня 2020 року № 101/20) і у сфері судочинства – (довідка Львівського апеляційного суду від 6 серпня 2020 року № 682/20).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Обґрунтованість наукових результатів дисертаційного дослідження Попадинця М. І. забезпечена передусім використанням різноманітної джерельної бази та застосуванням широкого інструментарію методології юридичних досліджень.

Відтак обґрунтованість результатів наукового дослідження обумовлена використанням значної кількості джерельної бази, що становить 492 джерела, серед яких науково-доктринальні (статті, монографії, дисертації), акти законодавства України, судові рішення України та суду Європейського Союзу, навчальна юридична література.

Достовірність і наукова новизна наукових положень та висновків. Положення, результати та висновки, які виносяться на захист, відзначаються переважно достовірністю та науковою новизною. Авторіві здебільшого вдалося забезпечити належну наукову новизну висунутих положень, сформульованих висновків і рекомендацій, яка полягає в тому, що дисертація є першим у філософсько-правовій науці комплексним дисертаційним дослідженням аксіологічного виміру реалізації права в контексті правового розвитку сучасної України. Слід відмітити, що наукова новизна одержаних результатів

дослідження адекватно сформульована у вступі до дисертації, належним чином конкретизована і обґрунтована у її тексті, узагальнена у висновках.

Повнота викладу наукових положень, висновків та рекомендацій в опублікованих працях. Результати дослідження опубліковані в 16 наукових працях (журналах, вісниках, матеріалах науково-практичних конференцій, збірниках наукових праць тощо), серед яких – 7 у наукових фахових виданнях України і 1 – у міжнародному науково-періодичному виданні юридичного спрямування. У публікаціях з теми дисертації в достатній мірі висвітлено результати дисертаційного дослідження.

Апробація результатів дисертації. Основні положення та результати дисертаційного дослідження Попадинця М. І. апробовано на наукових, науково-практичних заходах протягом 2011-2020 р.р.

Оформлення дисертації. Дисертація та її автореферат дають адекватне уявлення щодо змісту дослідження, написані літературною мовою, що значною мірою компенсує деякі стилістичні, орфографічні й технічні погрішності тексту дисертації.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Дисертація Попадинця М. І. є сучасним теоретичним дослідженням аксіологічного виміру реалізації права в контексті правового розвитку сучасної України, що є актуальним, практично значущим в умовах євроінтеграції України.

Не підлягає сумніву новизна, достовірність та обґрунтованість основних результатів дослідження, які забезпечено необхідною джерельною базою та застосуванням адекватної методології.

Обрана логіка дослідження зумовила відповідну побудову дисертації, яка складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків, списку використаних джерел (492 джерела на 45 сторінках) та шести додатків. Загальний обсяг дисертації становить 259 сторінки, з них основного тексту – 193 сторінок.

ВИСНОВОК

Дисертація за предметом дослідження, його завданнями, методологією, змістом та висновками відповідає спеціальності 12.00.12 – філософія права, а

положення, які викладені в дисертації та мають елементи новизни, розроблені автором особисто.

Дисертаційна робота Попадинця М. І. «Реалізація права в контексті правового розвитку сучасної України: аксіологічний вимір» є самостійною, завершеною, кваліфікованою науковою працею, виконано на належному науково-теоретичному рівні, а одержані результати вирішують актуальні наукові проблеми.

Актуальність, новизна, достовірність, ступінь вирішення досліджуваної проблеми, практична значення та теоретичний рівень відповідають вимогам п.п. 9, 11, 12 та 13 Порядку присудження наукових ступенів, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 р. № 567 зі змінами, а її автор – Попадинець Максим Ігорович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.12 – філософія права.

Офіційний опонент:

доцент кафедри міжнародного права
та міграційної політики

Західноукраїнського національного університету,

кандидат юридичних наук, доцент

О. М. Яремко

Підпис	<i>[Signature]</i>
Завіряю:	<i>[Signature]</i>
НАЧАЛЬНИК СЛУЖБИ ОРГАНІЗАЦІЇ ІНФОРМАЦІЙНОГО ТА ДОКУМЕНТАЛЬНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ	